

LIBRI II. RETRACT.

CAPUT IV.

1. **L**ibros de *Doctrina Christiana* cum imperfectos comperissem, perficere malui, quam eis sic relictis ad alia retractanda transire. Complevi ergo tertium, qui scriptus fuerat usque ad eum locum * ubi commemoratum est ex Evangelio testimonium de muliere, quæ abscondit fermentum in tribus mensuris farinae, donec fermentaretur totum. Addidi etiam novissimum librum, & quatuor libris opus illud implevi: quorum primi tres adjuvant ut Scripturæ intelligantur, quartus autem quomodo quæ intelligimus proferenda sint.

* Cap. 25.
Luc. 13.
21.

Cap. 8.

2. In secundo sanè libro de auctore libri, quem plures vocant Sapienciam Salomonis, quod etiam ipsum, sicut Ecclesiasticum, Jesus Sirach scripserit, non ita constare, sicut à me dictum est, postea didici, & omninò probabiliùs comperi non esse hunc ejus libri auctorem. Ubi autem dixi: *His XLIV. libris Testamenti veteris terminatur auctoritas*; ex consuetudine qua jam loquitur Ecclesia, vetus Testamentum appellavi: Apostolus autem non videtur appellare vetus Testamentum, nisi quod datum est in monte Sina. Et in eo quod dixi: *De temporum historia sanctum Ambrosium solvisse quæstionem*, tamquam coetanei fuerint Plato, & Jeremias, me fefellit memoria. Nam quid ille de hac re episcopus dixerit, in libro ejus legitur, quem de sacramentis, sivè de philosophia scripsit. Hoc opus sic incipit: *Sunt præcepta quædam.*

Galat. 4.

24.

Cap. 28.

S.

S. AURELII AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE DOCTRINA CHRISTIANA

LIBRI QUATUOR.*

PROLOGUS.

1. **S**unt præcepta quædam tractandarum Scripturarum, quæ studiosis earum video non incommodè posse tradi; ut non solum legendo alios qui divinarum litterarum opera aperuerunt, sed & aliis ipsi aperiendo proficiant. Hæc tradere institui volentibus, & valentibus discere, si Deus ac Dominus noster ea, quæ de hac re cogitanti solet suggerere, etiam scribenti mihi non deneget. Quod antequam exordiar, videtur mihi respondendum esse his qui hæc reprehensuri sunt, aut reprehensuri essent, si eos non antè placaremus. Quod si nonnulli etiam post ista reprehenderit, saltem alios non movebunt, nec ab utili studio ad imperitiæ pigritiam revocabunt, quos movere possent, nisi præmunitos præparatosque invenirent.

2. Quidam enim reprehensuri sunt hoc opus nostrum, cum ea quæ præcepturi sumus non intellexerint. Quidam verò cum intellectis uti voluerint, conatque fuerint Scripturas divinas secundum hæc præcepta tractare,

* Inchoati circiter Christi annum 397. absoluti sub an. 426.

Doctrinam de Scriptura tractanda haud superfluum tradi.

A 4

ne-

neque valuerint aperire atque explicare quod cupiunt, inaniter me laborasse arbitrabuntur: & quia ipsi non adjuvabuntur hoc opere, nulum adjuvari posse censebunt. Tertium genus est reprehensorum, qui divinas Scripturas vel re vera benè tractant, vel benè tractare sibi videntur: qui quoniam nullis hujusmodi observationibus lectis, quales nunc tradere institui, facultatem exponendorum sanctorum librorum se assecutos vel vident, vel putant, nemini esse ista præcepta necessaria, sed potius totum quod de illarum litterarum obscuritatibus laudabiliter aperitur, divino munere fieri posse clamitabunt.

3. Quibus omnibus breviter respondens, illis qui hæc quæ scribimus, non intelligunt, hoc dico, me ita non esse reprehendum, quia hæc non intelligunt; tamquam si lunam veterem vel novam sidusve aliquod minimè clarum vellent videre, quod ego intento digito demonstrarem, illis autem nec ad ipsum digitum meum videndum sufficiens esset acies oculorum, non propterea mihi succensere deberent. Illi vero qui etiam istis præceptis cognitis atque perceptis, ea quæ in divinis Scripturis obscura sunt intueri nequiverint, arbitrentur se digitum quidem meum videre posse, sidera verò quibus demonstrandis intenditur videre non posse. Et illi ergo, & isti me reprehendere desinant, & lumen oculorum divinitus sibi præberi deprecantur. Non enim si possum membrum meum ad aliquid demonstrandum movere, possum etiam oculos accendere, quibus vel ipsa demonstratio mea, vel etiam illud quod volo demonstrare certatur.

4. Jam verò eorum qui divino munere
ex-

exsultant, & sine talibus præceptis, qualia nunc tradere institui, se sanctos libros intelligere atque tractare gloriantur, & propterea superflua voluisse me scribere existimant, sic est lenienda commotio, ut quamvis magno Dei dono jure lætentur, recordentur se tamen per homines didicisse vel litteras; nec propterea sibi ab Antonio sancto & perfecto viro Ægyptio monacho insultari debere, qui sine ulla scientia litterarum Scripturas divinas & memoriter audiendo tenuisse, & prudenter cogitando intellexisse prædicatur; aut ab illo servo a Barbaro Christiano, de quo à gravissimis fideque dignissimis viris nuper accepimus, qui litteras quoque ipsas nullo docente homine, in plenam notitiam orando, ut sibi revelarentur, accepit, trijuanis precibus impetrans, ut etiam codicem oblatum, stupentibus qui aderant, legendo percurreret.

5. ^b Aut si hæc quisque falsa esse arbitratur, non ago pugnaciter. Certè enim quoniam cum Christianis nobis res est, qui se Scripturas sanctas sine duce homine gaudent nosse, & si ita est, vero & non mediocri gaudent bono; concedant necesse est unumquemque nostrum & ab ineunte pueritia consuetudine audiendi linguam suam didicisse, & aliam aliquam vel græcam, vel hæbræam, vel quamlibet ceterarum, aut similiter audiendo, aut per hominem præceptorem accepisse. Jam ergo si placet, moneamus omnes fratres, ne parvulos suos ista doceant, quia momento uno tem-

^a MSS. è Vaticanis duo, *Barbarico Macario*: quod servi illius nomen in aliis codicibus & apud Cassiodorum Senatorem, qui id miraculi profert in præfatione ad Institutur. libros, frustra quæsimus.

^b Sic MSS. Editi vero, *At si hæc*, &c.

temporis, adveniente Spiritu Sancto, repleti Apostoli omnium gentium linguis locuti sunt; aut cui talia non provenerint, non se arbitretur esse Christianum, aut Spiritum Sanctum accepisse se dubitet. Immò vero & quod per hominem descendum est, sine superbia discat; & per quem docetur alius, sine superbia & sine invidia tradat quod accepit, neque tentemus eum cui credidimus, ne talibus inimici versutiis & perversitate decepti, ad ipsum quoque audiendum Evangelium atque descendum nolimus ire in ecclesias, aut codicem legere, aut legentem prædicantemque hominem audire, & expectemus rapi usque in tertium cælum, sive in corpore, sive extra corpus, sicut dicit Apostolus, & ibi audire ineffabilia verba, quæ non licet homini loqui, aut ibi videre Dominum Jesum Christum, & ab illo potius quam ab hominibus audire Evangelium.

2. Cor. 12.
2.

Act. 9. 7.

Act. 10. 5.

1. Cor. 3.
17.

6. Caveamus tales tentationes superbissimas, & periculosissimas, magisque cogitemus, & ipsum Apostolum Paulum, licet divina & cælesti voce prostratum & instructum, ad hominem tamen missum esse, ut sacramenta perciperet, atque copularetur Ecclesiæ: & centurionem Cornelium quamvis exauditas orationes ejus, elemosynasque respectas ei Angelus nuntiaverit, Petro tamen traditum imbuendum, per quem non solum sacramenta perciperet, sed etiam quid credendum, quid sperandum, quid diligendum esset, audiret. Et poterant utique omnia per Angelum fieri, sed abjecta esset humana conditio, si per homines hominibus Deus verbum suum ministrare nolle videretur. Quomodo enim verum esset, quod dictum est: *Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos*, si Deus de humano templo

res-

responsa non redderet, & totum quod descendum hominibus tradi vellet, de cælo atque per Angelos personaret? Deinde ipsa caritas, quæ sibi invicem homines nodo unitatis adstringit, non haberet aditum refundendorum, & quasi miscendorum sibi met animorum, si homines per homines nihil discerent.

7. Et certè spadonem illum, qui Isaiam prophetam legens non intelligebat, neque ad Angelum Apostolus misit, nec ei per Angelum id quod non intelligebat expositum, aut divinitus in mente sine hominis ministerio revelatum est; sed potius suggestione divina missus est ad eum, seditque cum eo Philippus, qui noverat Isaiam prophetam, eique humanis verbis, & lingua, quod in Scriptura illa tectum erat, aperuit. Nonnè cum Moyse Deus loquebatur, & tamen consilium regendi atque administrandi tam magni populi à socero suo, alienigena scilicet homine, & maxime providus, & minimè superbus accepit? Noverat enim ille vir, ex quacumque anima verum consilium processisset, non ei, sed illi qui est veritas, incommutabili Deo tribuendum esse.

Act. 8. 31.

Exod. 18.
29.

8. Postremò quisquis se nullis præceptis instructum divino munere quacumque in Scripturis obscura sunt intelligere gloriatur, benè quidem credit, & verum est non esse illam suam facultatem quasi à seipso existentem, sed divinitus traditam: ita enim Dei gloriam quærit, & non suam. Sed cum legit, & nullo sibi hominum exponente intelligit, cur ipse aliis affectat exponere, ac non potius eos remittit Deo, ut ipsi quoque non per hominem, sed illo intus docente intelligant? Sed videlicet timet ne audiat à Domi-

mi-

Matt. 25. mino: *Serve nequam, dares pecuniam meam*
27. *nummulariis*. Sicut ergo hi ea quæ intelligunt,
 c produnt ceteris, vel loquendo vel scribendo;
 ita ego quoque si non solum ea quæ c intelli-
 gant, sed etiam intelligendo ea quæ obser-
 vent prodidero, culpari ab eis profectò non
 debeo; quamquam nemo debet aliquid sic ha-
 bere quasi suum proprium, nisi fortè menda-
 cium. Nam omne verum ab illo est, qui ait:
Joan. 14. *Ego sum veritas*. Quid enim habemus quod
 6. non accepimus? Quod si accepimus, quid glo-
 1. *Cor. 4.7.* riamur quasi non acceperimus?

9. Qui legit audientibus litteras, utique
 quas agnoscit enuntiat; qui autem ipsas litte-
 ras tradit, hoc agit ut alii quoque legere no-
 verint; uterque tamen id insinuat quod ac-
 cepit. Sic etiam qui ea quæ in Scripturis in-
 telligit, exponit audientibus, tamquam litte-
 ras quas agnoscit, pronuntiat lectoris officio:
 qui autem præcipit quomodò intelligendum
 sit, similis est tradenti litteras, hoc est, præ-
 cipienti quomodò sit legendum, ut quomo-
 dò ille qui legere novit, alio lectore non in-
 diget, cum codicem invenerit, à quo audiat
 quid ibi scriptum sit; sic iste qui præcepta
 quæ conamur tradere acceperit, cum in li-
 bris aliquid obscuritatis invenerit, quasdam
 regulas veluti litteras tenens, intellectorem
 alium non requirat, per quem sibi quod oper-
 tum est retegatur; sed quibusdam vestigiis in-
 dagatis ad occultum sensum sine ullo errore
 ipse perveniat, aut certè in absurditatem præ-
 væ sententiæ non incidat. Quapropter quam-
 quam & in ipso opere satis apparere possit,
 huic officioso labori nostro non rectè aliquem
 con-

c MSS. viginti tres, intelligo.

contradicere, tamen si hujusmodi proœmio
 quibuslibet obsistentibus convenienter videtur
 esse responsum, hujus viæ quam in hoc libro
 ingredi volumus, tale nobis occurrit exordium.

LIBER PRIMUS.

*Principio fit partitio totius operis, quo Scrip-
 turarum studiosus cum ad earum investi-
 gandum sensum, tum ad edisserendum ins-
 tituatur. Mox observata eorum, de quibus
 doctrina tradenda est, distinctione in res &
 signa, suscipitur in hocce priore libro tra-
 ctatio de rebus. Res porro alias esse quibus
 frui, alias quibus non nisi uti nobis liceat:
 & quidem Deo soli fruitione inhærendum
 esse, eoque nos ipsius incarnatione Verbi,
 & rebus ab ipso temporaliter gestis, atque
 traditis Ecclesiæ clavibus promoveri: inter
 eas verò res quæ in usum veniunt, nonnullas
 esse quibus dilectio jure impenditur, sed in
 Deum relata. Quibus explicatis docetur to-
 tius Scripturæ sacræ plenitudinem & finem
 esse geminam caritatem, Dei propter seip-
 sum, ac proximi propter Deum.*

1. **D**UÆ sunt res, quibus nititur omnis tra-
 ctatio Scripturarum, modus inveniendi quæ
 intelligenda sunt, & modus proferendi quæ
 intellecta sunt. De inveniendi priùs, de pro-
 ferendo postea disseremus. Magnum a opus,
 & arduum, & si ad sustinendum difficile, ve-
 reor

CAPUT I.
 Inventionem
 & enuntia-
 tionem nititur
 Scripturæ tra-
 ctatio; quæ
 cum Dei
 auxiliis sus-
 cienda.

a Am. Er. & MSS. quinque, opus.

reor ne ad suscipiendum temerarium. Ita sanè si de nobis ipsis præsumeremus: nunc verò cum in illo sit spes peragendi hujus operis, à quo nobis in cogitatione multa de hac re jam tradita tenemus, non est metuendum ne dare desinat cetera, cum ea quæ data sunt cœperimus impendere. OMNIS ENIM RES quæ dando non deficit, dum habetur, & non datur, nondum habetur quomodo habenda est. Ille autem ait: *Qui habet, dabitur ei.* Dabit ergo habentibus, id est, cum benignitate utentibus eo quod acceperunt, adimplebit atque cumulabit quod dedit. Illi quinque, & illi septem erant panes; antequam inciperent dari esurientibus; quod ubi fieri cœpit, cophinos, & sportas satiatis tot hominum millibus impleverunt. Sicut ergo ille panis dum frangeretur accrevit, sic ea quæ ad hoc opus adgrediendum jam Dominus præbuit, cum dispensari cœperint, eo ipso suggerente multiplicabuntur, ut in ipso hoc nostro ministerio, non solum nullam patiamur inopiam, sed de mirabili etiam abundantia gaudeamus.

CAPUT II.
Quid res,
quid signa.

Exod. 15.
25.

Gen. 28. II.

Gen. 22. 13.

2. OMNIS doctrina vel rerum est vel signorum, sed res per signa discuntur. Propriè autem nunc res appellavi, quæ non ad significandum aliquid adhibentur, sicuti est lignum, lapis, pecus, atque hujusmodi cetera. Sed non illud lignum, quod in aquas amaras Moysen misisse legimus, ut amaritudine carerent; neque ille lapis, quem Jacob sibi ad caput posuerat; neque illud pecus, quod pro filio immolavit Abraham. Hæ namque ita res sunt, ut aliarum etiam signa sint rerum. Sunt autem alia signa, quorum omnis usus in significando est, sicuti sunt verba; nemo enim utitur verbis nisi aliquid significandi gratia.

Ex

Ex quo intelligitur quid appellem signa, res eas videlicet, quæ ad significandum aliquid adhibentur. Quamobrèm omne signum etiam res aliqua est; quod enim nulla res est, omnino nihil est: non autem omnis res etiam signum est. Et idè in hac divisione rerum atque signorum, cum de rebus loquemur, ita loquemur, ut etiam si earum aliquæ adhiberi ad significandum possint, non impediunt partitionem, qua prius de rebus, postea de signis disseremus; memoriterque teneamus, id nunc in rebus considerandum esse quod sunt, non quod aliud etiam præter seipsas significant.

3. RES ergo aliæ sunt quibus fruendum est, aliæ quibus utendum, aliæ quæ fruuntur & utuntur. Illæ quibus fruendum est, beatos nos faciunt. Istis, quibus utendum est, tendentes ad beatitudinem adjuvamur, & quasi adminiculamur, ut ad illas quæ nos beatos faciunt, pervenire, atque his inhærere possimus. Nos verò qui fruimur & utimur, inter utrasque constituti, si eis quibus utendum est frui voluerimus, impeditur cursus noster, & aliquandò etiam deflectitur, ut ab his rebus quibus fruendum est obtinendis vel retardemur, vel etiam revocemur, inferiorum amore præpediti.

4. FRUI enim est amore alicui rei inhærere propter seipsam. Uti autem, quod in usum venerit, ad id quod amas obtinendum referre, si tamen amandum est. Nam usus illicitus, abusus potiùs vel abusio nominandus est. Quomodo ergo si essemus peregrini, qui beatè vivere nisi in patria non possemus, eaque peregrinatione utique miseri, & miseriam finire cupientes, in patriam redire vellemus, opus

CAP. III.
Rerum di-
visio.

I. Sent.
dist. I. c.
Id ergo.

CAP. IV.
Frui, & uti
quid sit.

es-

esset vel terrestribus vel marinis vehiculis, quibus utendum esset ut ad patriam, qua fruendum erat, pervenire valeremus; quod si amoenitates itineris, & ipsa gestatio vehiculorum nos delectaret, & conversi ad fruendum his quibus uti debuimus, nollemus citò viam finire, & perversa suavitate implicati alienaremur à patria, cujus suavitas faceret beatos: sic in hujus mortalitatis vita peregrinantes à Domino, si redire in patriam volumus, ubi beati esse possimus, utendum est hoc mundo, non fruendum, ut invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciantur, hoc est, ut de corporalibus temporalibusque rebus æterna, & spiritalia capiamus.

III. 440
CAPUT V.
Deus Trinitas, res qua fruendum.

Rom. II.
36.

5. RES igitur quibus fruendum est, Pater & Filius & Spiritus Sanctus, eademque Trinitas, una quædam summa res, communisque omnibus fruentibus ea; si tamen res, & non rerum omnium causa sit, si tamen & causa. Non enim facilè nomen quod tantæ excellentiæ conveniat potest inveniri, nisi quod meliùs ita dicitur Trinitas hæc, unus Deus ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia. Ita Pater & Filius & Spiritus Sanctus, & singulus quisque horum Deus, & simul omnes unus Deus: & singulus quisque horum plena substantia, & simul omnes una substantia. Pater nec Filius est nec Spiritus Sanctus, Filius nec Pater est nec Spiritus Sanctus, Spiritus Sanctus nec Pater est nec Filius; sed Pater tantum Pater, & Filius tantum Filius, & Spiritus Sanctus tantum Spiritus Sanctus. Eadem tribus æternitas, eadem incommutabilitas, eadem majestas, eadem potestas. In Patre unitas, in Filio æqualitas, in Spiritu Sancto unitatis æqualitatisque concordia: & tria hæc

hæc unum omnia propter Patrem, æqualia omnia propter Filium, connexa omnia propter Spiritum Sanctum.

6. DIXIMUSNE aliquid & sonimus aliquid dignum Deo? Immò verò nihil me aliud quam dicere voluisse sentio: si autem dixi, non hoc est quod dicere volui. Hoc undè scio, nisi quia Deus ineffabilis est, quod autem à me dictum est, si ineffabile esset, dictum non esset? Ac per hoc ne ineffabilis quidem dicens est Deus, quia & hoc cum dicitur, aliquid dicitur. Et fit nescio quæ pugna verborum, quoniam si illud est ineffabile, quod dici non potest, non est ineffabile, quod vel ineffabile dici potest. Quæ pugna verborum silentio cavenda potius quam voce pacanda est. Et tamen Deus, cum de illo nihil dignè dici possit, admisit humanæ vocis obsequium, & verbis nostris in laude sua gaudere nos voluit. Nam inde est & quod dicitur Deus. Non enim re vera in strepitu istarum duarum syllabarum ipse cognoscitur: sed tamen omnes latinæ linguæ a scios, cum aures eorum sonus iste tetigerit, movet ad cogitandam excellentissimam quamdam immortalemque naturam.

CAP. VI.
Deus ineffabilis, quomodo.

7. NAM cum ille unus cogitatur deorum Deus, ab his etiam qui alios & suspicantur & vocant & colunt deos sive in cælo sive in terra, ita cogitatur, ut aliquid quo nihil melius sit atque sublimius illa cogitatio conetur attingere. Sanè quoniam diversis moventur bonis, partim eis quæ ad corporis sensum, partim eis quæ ad animi intelligentiam pertinent; illi qui dediti sunt corporis sensibus, aut ipsum

CAP. VII.
Deum omnes intelligunt id quo nihil melius.

TOM. II.

B

Cæ-

a. Apud Am. Er. & MSS. septemdecim, socios.

cælum, aut quod in cælo fulgentissimum vident, aut ipsum mundum, Deum deorum esse arbitrantur: aut si extra mundum ire contendunt, aliquid lucidum imaginantur, idque vel infinitum, vel ea forma, quæ optima videtur, inani suspicione constituunt, aut humani corporis figuram cogitant, ^a si eam ceteris anteponunt. Quod si unum Deum deorum esse non putant, & potius multos aut innumerabiles æqualis ordinis deos; etiam eos tamen prout cuique aliquid corporis videtur excellere, ita figuratos animo tenent. Illi autem qui per intelligentiam pergunt videre quod Deus est, omnibus eum naturis visibilibus & corporalibus, intelligibilibus etiam & spiritalibus, omnibus mutabilibus præferunt. Omnes tamen certatim pro excellentia Dei dimicant; nec quisquam inveniri potest, qui hoc Deum credat esse quo melius aliquid est. Itaque hoc omnes Deum consentiunt esse, quod ceteris rebus omnibus anteponunt.

CAP. VIII.

Deus cum sit sapientia incommutabilis rebus omnibus anteponendus.

8. ET quoniam omnes qui de Deo cogitant, vivum aliquid cogitant, illi soli possunt non absurda & indigna existimare de Deo, qui vitam ipsam cogitant, & quæcumque illis forma occurrerit corporis, eam vita vivere vel non vivere statuunt, & viventem non venti anteponunt; eamque ipsam viventem corporis formam, quantalibet luce præfulgeat, quantalibet magnitudine præmineat, quantalibet pulchritudine ornatur, aliud esse ipsam, aliud vitam qua vegetatur intelligunt, eamque illi moli quæ ab illa vegetatur & animatur, dignitate incomparabili præferunt. Deinde ipsam vitam pergunt inspicere, & si eam

^a Editi, sic eam. At MSS. prope omnes, si eam.

eam sine sensu vegetantem invenerint, qualis est arborum, præponunt ei sentientem, qualis est pecorum; & huic rursus intelligentem, qualis est hominum. Quam cum adhuc mutabilem viderint, etiam huic aliquam incommutabilem coguntur præponere, illam scilicet vitam, quæ non aliquandò desipit, aliquandò sapit, sed est potius ipsa Sapientia. Sapiens enim mens, id est, adepta Sapientiam, antequam adipisceretur, non erat sapiens: at vero ipsa Sapientia, nec fuit umquam insipiens, nec esse umquam potest. Quam si non viderent, nullo modo plena fiducia vitam incommutabiliter sapientem commutabili vitæ anteponerent. Ipsam ^a quippe regulam veritatis, qua illam clamant esse meliorem, incommutabilem vident; nec uspiam nisi supra suam naturam vident, quandoquidem se vident mutabiles.

9. NEMO est enim tam ^b impudenter insulsus qui dicat: Unde scis incommutabiliter sapientem vitam mutabili esse præferendam? Idipsum enim quod interrogat, unde sciam, omnibus ad contemplandum communiter atque incommutabiliter præstò est. Et hoc qui non videt, ita est quasi cæcus in sole, cui nihil prodest ipsis locis oculorum ejus tam claræ ac præsentis lucis fulgor infusus. Qui autem videt & refugit, consuetudine umbrarum carnalium invalidam mentis aciem gerit. Pravorum igitur morum quasi contrariis flatibus ab ipsa patria percipiuntur homines, posteriora atque inferiora sectantes, quàm illud quod esse melius atque præstantius confitentur.

B 2

QUA-

^a Ita in MSS. plerisque, ubi in editis habetur, Ipsam quoque.

^b In excusis, tam imprudenter. In MSS. tredecim, tam impudenter...

CAP. IX.

Sapientiam incommutabilem mutabili præferendam esse omnes norunt.

b

CAPUT. X.
Ad viden-
dum Deum
purgandus
animus.

10. QUAPROPTER cū illa veritate
perfruendum sit, quæ incommutabiliter vivit,
& in ea Trinitas Deus, auctor & conditor univer-
sitarum, rebus quas condidit consulat, purgan-
dus est animus, ut & perspicere illam lucem
valeat, & inhærere e perspectæ Quam pur-
gationem quasi ambulationem quamdam, &
quasi navigationem ad patriam esse arbitremur.
Non enim ad eum qui ubique præsens est, lo-
cis movemur, sed bono studio bonisque mo-
ribus.

CAP. XI.
Purgandi
animi e-
xemplum
Sapientia
incarnata.

1. Cor. I.
25.

1. Cor. I.
25.

*CAP. XII.

1. Cor. I.
21.

Quomodo
Sapientia
Dei ad nos
venit.

11. QUOD non possemus, nisi ipsa Sapien-
tia tantæ etiam nostræ infirmitati congruere
dignaretur, & vivendi nobis præberet exem-
plum, non aliter quàm in homine, quoniam
& nos homines sumus. Sed quia nos cū ad
illam venimus, sapienter facimus; ipsa cū
ad nos venit, ab hominibus superbis quasi stul-
tè fecisse putata est. Et quoniam nos cū ad
illam venimus, convalescimus; ipsa cū ad
nos venit, quasi infirma existimata est. Sed
quod stultum est Dei, sapientius est homini-
bus; & quod infirmum est Dei, fortius est
hominibus. Cū ergo ipsa sit patria, viam se-
quoque nobis fecit ad patriam. * ET cum sa-
no & puro interiori oculo ubique sit præsens,
eorum, qui oculum illum infirmum immundum-
que habent, oculis etiam carnis apparere
dignata est. Quia enim in Sapientia Dei non
poterat mundus per sapientiam cognoscere
Deum, placuit Deo per stultitiam prædicatio-
nis salvos facere credentes.

12. Non igitur per locorum spatia venien-
do, sed in carne mortali mortalibus apparen-
do, venisse ad nos dicitur. Illuc ergo ve-
nit

a Editi, inhærere perfectè. Elegantius MSS. perspectæ.

nit ubi erat, quia in hoc mundo erat. & mun-
dus per eam factus est. Sed quoniam cupi-
ditate fruendi pro ipso Creatore creatura, ho-
mines configurati huic mundo, & mundi no-
mine congruentissimè vocati, non eam cog-
noverunt; propterea dixit Evangelista: *Et mundus eum non cognovit.* Itaque in Sapientia
Dei non poterat mundus per sapientiam cog-
noscere Deum. Cur ergo venit, cū hic esset, ni-
si quia placuit Deo per stultitiam prædicatio-
nis salvos facere credentes? * QUOMODO
venit, nisi quòd Verbum caro factum est, &
habitavit in nobis? Sicuti cum loquimur, ut id
quod animo gerimus, in audientis animum
per aures carneas illabatur, fit sonus verbum
quod corde gestamus; & locutio vocatur; nec
tamen in eundem sonum cogitatio nostra con-
vertitur, sed apud se manens integra, formam
vocis qua se insinuet auribus, sine aliqua la-
be a suæ mutationis adsumit: ita Verbum
Dei non commutatum, caro tamen factum est,
ut habitaret in nobis.

13. SICUT autem curatio via est ad sa-
nitatem, sic ista curatio peccatores sanandos
reficiendosque suscipit. Et quemadmodum
medici cū alligant vulnera, non in compositè,
sed aptè id faciunt, ut vinculi utilitatem quæ-
dam pulchritudo etiam consequatur: sic me-
dicina Sapientiæ per hominis susceptionem nos-
tris est accommodata vulneribus, de quibus-
dam contrariis curans, & de quibusdam si-
milibus. Sicut etiam ille qui medetur vulnere
corporis, adhibet quædam contraria, sicut
frigidum calido, vel humidum sicco, vel si
quid aliud hujusmodi; adhibet etiam quædam

B 3 si-

a Am. & Er. sine aliqua labe, sine mutatione.

Joan. I.
10.

*CAP. XIII.

CAP. XIV.
Hominem
quomodo
sanavit Dei
Sapientia.

similia, sicut linteolum vel rotundo vulnere rotundum, vel oblongum oblongo, ligaturamque ipsam non eandem membris omnibus, sed similem similibus coaptat: sic Sapientia Dei hominem curans, seipsam exhibuit ad sanandum, ipsa medicus, ipsa medicina. Quia ergo per superbiam homo lapsus est, humilitatem adhibuit ad sanandum. Serpentis sapientia decepti sumus, Dei stultitia liberamur. Quemadmodum autem illa sapientia vocabatur, erat autem stultitia contemnentibus Deum; sic ista quæ vocatur stultitia, sapientia est vincens diabolum. Nos immortalitate malè usi sumus, ut moreremur; Christus mortalitate benè usus est, ut viveremus. Corrupto animo feminæ ingressus est morbus; integro corpore feminæ processit salus. Ad eadem contraria pertinet, quòd etiam exemplo virtutum ejus vitia nostra curantur. Jam verò similia quasi ligamenta membris & vulneribus nostris adhibita, illa sunt, quòd per feminam deceptos per feminam natus, homo homines, mortalis mortales, morte mortuos liberavit. Multa quoque alia diligentius considerantibus, quos instituti operis peragendi necessitas non rapit, vel à contrariis, vel à similibus medicinæ christianæ apparet instructio.

CAP. XV.
Resurrectione & ascensione Christi fulcitur fides, excitatur iudicio.

14. JAM verò credita Domini à mortuis resurrectio, & in cælum adscensio, magna spe fulcit fidem nostram. Multum enim ostendit quàm voluntariè pro nobis animam posuerit, qui eam sic habuit in potestate resumere. Quanta ergo se fiducia spes credentium consolatur, considerans quantus quanta pro nondum credentibus passus sit? Cùm verò iudex vivorum atque mortuorum expectatur è cælo, magnum timorem incutit negligenti-

tibus, ut se ad diligentiam convertant, eumque magis benè agendo desiderent, quàm malè agendo formident. Quibus autem verbis dici, aut qua cogitatione capi potest præmium, quod ille in fine daturus est, quando ad consolationem hujus itineris de Spiritu suo tantum dedit, quo in adversis vitæ hujus fiduciam caritatemque tantam ejus, quem nondum videmus, habeamus, & ^a dona unicuique propria ad instructionem Ecclesiæ suæ, ut id quod ostendit esse faciendum, non solùm sine murmure, sed etiam cum ^b delectatione faciamus?

15. EST enim Ecclesia corpus ejus, sicut apostolica doctrina commendat, quæ etiam conjunx ejus dicitur. Corpus ergo suum multis membris diversa officia gerentibus, nondo unitatis & caritatis tamquam sanitatis adstringit. Exercet autem hoc tempore & purgat medicinalibus quibusdam molestiis, ut erutam de hoc sæculo, in æternum sibi copulet conjugem Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid hujusmodi.

16. PORRO quoniam in via sumus, nec via ista locorum est, sed affectuum, quam ^c intercludebat, quasi septa quædam spinosa, præteritorum malitia peccatorum, quid liberalius & misericordius facere potuit, qui seipsum nobis ^d qua rediremus, substernere voluit, nisi ut omnia donaret peccata conversis, & gravi-

B 4

^a Lov. donat. Substituimus, dona, ex Am. Er. & MSS. plerisque melioris notæ.

^b MSS. quinque, cum dilectione.

^c Editi, intercludebant... malitiæ: pro quo MSS. magno consensu, intercludebat malitia.

^d Editi, quo rediremus. At MSS. septemdecim, quæ præter quinque alios, qui habent, viam qua.

CAP. XVI.
Ecclesia Christi corpus & conjunx medicinalibus molestiis ab ipso purgatur.
Ephes. I. 23.
Rom. 12.4.

CAP. XVII.
Christus donando peccata viam aperuit ad patriam.

c
d

ter fixa interdicta reditus nostri pro nobis crucifixus evelleret?

CAP. XVIII.
XVIII.
Claves traditæ Ecclesie.
Matth. I 6.
19.

17. HAS igitur claves dedit Ecclesie suæ, ut quæ solveret in terra, soluta essent in cælo; quæ ligaret in terra, ligata essent & in cælo: scilicet, ut quisquis in Ecclesia ejus dimitti sibi peccata non crederet, non ei dimitteretur; quisquis autem crederet, seque ab his correctus averteret, in ejusdem Ecclesie gremio constitutus, eadem fide atque correctione sanaretur. Quisquis enim non credit dimitti sibi posse peccata, fit deterior desperando, quasi nihil illi melius quam malum esse remaneat, ubi de fructu suæ conversionis infidus est.

CAP. XIX.
Corporis & animi mors atque resurrectio.

18. JAM verò sicut animi quædam mors est, vitæ prioris morumque relictio, quæ fit pœnitendo; sic etiam corporis mors est animationis pristinae resolutio: & quomodo animus post pœnitentiam, qua priores mores perditos interemit, reformatur in melius; sic etiam corpus post istam mortem, quam vinculo peccati omnes debemus, credendum & sperandum est resurrectionis tempore in melius commutari, ut non caro & sanguis regnum Dei possideant, quod fieri non potest, sed corruptibile hoc induat incorruptionem, & mortale hoc induat immortalitatem, nullamque faciens molestiam, quia nullam patietur indigentiam, à beata perfectaque anima cum summa quiete vegetetur.

CAP. XX.
Qui non ad vitam sed ad supplicia renascantur.

19. CUJUS autem animus non moritur huic sæculo, neque incipit configurari veritati, in graviores mortem morte corporis trahitur; neque ad commutationem à cælestis habitatu-

a Tres è Vat. MSS. ad communicationem. Alius Vat. ad communionem: huic Erasmus consentit; sed libri ceteri fe-

tudinis, sed ad luenda supplicia reviviscet. *CAP. XXI.
*HOC itaque fides habet, atque ita se rem habere credendum est, neque animum, neque corpus humanum omnimodum interitum pati; sed impios resurgere ad pœnas inæstimabiles, pios autem ad vitam æternam.

20. IN his igitur omnibus rebus illæ tantum sunt quibus fruendum est, quas æternas atque incommutabiles commemoravimus; ceteris autem utendum est, ut ad illarum perfectionem pervenire possimus. Nos itaque qui fruimur & utimur aliis rebus, res aliquæ sumus. Magna enim quædam res est homo, factus ad imaginem & similitudinem Dei, non in quantum mortali corpore includitur, sed in quantum bestias rationalis animæ honore præcellit. Itaque magna quæstio est, utrum frui se homines debeant, an uti, an utrumque. Præceptum est enim nobis, ut diligamus invicem: sed quaritur utrum propter se homo ab homine diligendus sit, an propter aliud. Si enim propter se, fruimur eo: si propter aliud, utimur eo. Videtur autem mihi propter aliud diligendus. Quod enim propter se diligendum est, in eo constituitur vita beata; cujus etiam si nondum res, tamen spes ejus nos hoc tempore consolatur. Maledictus autem qui spem suam ponit in homine.

21. Sed nec seipso quisquam frui debet, si liquidò advertas, quia nec seipsum debet propter seipsum diligere, sed propter illum quo fruendum est. Tunc est quippe optimus homo, cum tota vita sua^a pergit in incommu-

taferunt, ad commutationem. Moxque in MSS. prope omnibus legebamus, cælestis habitudinis, pro quo apud. Am. habitationis: apud Er. & Lov. beatitudinis.

a Am. & Er. cum tota vita sua peragitur.

CAP. XXII.
Solo Deo fruendum.

I. Sent.
dist. I. cap.
Cum autem.

Jer. 17. 5.

tabilem vitam, & toto affectu inhæret illi: si autem se propter se diligit, non se refert ad Deum, sed ad seipsum conversus, non ad incommutabile aliquid convertitur. Et propter hæc jam cum defectu aliquo se fruitur; quia melior est cum totus hæret atque constringitur incommutabili bono, quam cum inde vel ad seipsum relaxatur. Si ergo teipsum non propter te debes diligere, sed propter illum ubi dilectionis tuæ rectissimus finis est, non succenseat alius homo, si etiam ipsum propter Deum diligis. Hæc enim regula dilectionis divinitus constituta est: *Diliges, inquit, proximum tuum sicut teipsum: Deum vero ex toto corde & ex tota anima & ex tota mente*; ut omnes cogitationes tuas, & omnem vitam, & omnem intellectum in illum conferas, à quo habes ea ipsa quæ confers. Cum autem ait, *toto corde, tota anima, tota mente*, nullam vitæ nostræ partem relinquit, quæ vacare debeat, & quasi locum dare, ut alia re velit frui, sed quidquid aliud diligendum venerit in animum, illuc rapiatur, quò totus dilectionis impetus currit. Quisquis ergo rectè proximum diligit, hoc cum eo debet agere, ut etiam ipse toto corde, tota anima, tota mente diligat Deum. Sic enim eum diligens tamquam seipsum, totam dilectionem sui & illius refert in illam dilectionem Dei, quæ nullum à se rivulum duci extrà patitur, cujus derivatione minuatur.

CAPUT.
XXIII.
Homini
præcepto
non opus
est, ut se &
suum corpus
diligat.
3. Sent.
dist. 28. c.
Hic potest.

22. NON autem omnia quibus utendum est, diligenda sunt, sed ea sola quæ aut nobiscum societate quadam referuntur in Deum, sicuti est homo vel Angelus; aut ad nos relata, beneficium Dei per nos indigent, sicuti est corpus. Nam utique Martyres non dilexerunt scelus persequentium se, quo tamen usi sunt ad pro-

promerendum Deum. Cum ergo quatuor sint diligenda, unum quod supra nos est, alterum quod nos sumus, tertium quod juxta nos est, quartum quod infra nos est, de secundo & quarto nulla præcepta danda erant. Quantumlibet enim homo excidat à veritate, remanet illi dilectio sui & dilectio corporis sui. Fugax enim animus ab incommutabili lumine omnium regnatorum id agit, ut ipse sibi regnet & corpori suo: & ideo non potest nisi & se & corpus suum diligere.

23. Magnum autem aliquid adeptum se putat, si etiam sociis, id est, aliis hominibus dominari potuerit. Inest enim vitioso animo id magis appetere, & sibi tamquam debitum vindicare, quod uni propriè debetur Deo. Talis autem sui dilectio melius odium vocatur. Iniquum est enim, quia vult sibi servire quod infra se est, cum ipse servire superiori nolit; rectissimèque dictum est: *Qui diligit iniquitatem, odit animam suam*; & ideo fit infirmus animus, & de mortali corpore cruciatur. Necessè est enim ut illud diligat, & ejus corruptione prægravetur. Immortalitas enim & incorruptio corporis de sanitate animi existit; sanitas autem animi est firmissimè inhærere potiori, hoc est, incommutabili Deo. Cum verò etiam eis qui sibi naturaliter pares sunt, hoc est, hominibus dominari affectat, intolerabilis omninò superbia est.

24. NEMO ergo se odit. Et hinc quidem nulla cum aliqua secta quæstio fuit. Sed neque corpus suum quisquam odit: verum est enim quod ait Apostolus: *Nemo unquam carnem suam odio habuit*. Et quod nonnulli dicunt, male se omninò esse sine corpore, omninò falluntur; non enim corpus suum, sed

Prava sui
dilectio.

Psal. 10. 6.

CAPUT.
XXIV.
Nemo carnem suam odit, nequidem illi qui in eam insurgunt.
Ephes. 5. 29.

cor-